

آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی از منظر قرآن

عاطفه قیم^۱

چکیده

آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی از جمله مسائلی است که در حوزه های مختلف دینی ، اجتماعی و اخلاقی حائز اهمیت است. استقامت، موجب پرورش روح و جسم انسان می شود و به عبارت دیگر، استقامت موجب تکامل و شکوفایی روح و روان آدمی می گردد ، لذا بررسی این موضوع اهمیت فراوانی یافته است . بنابراین با توجه به اهمیت استقامت و نقش سازنده آن در زندگی فردی و اجتماعی افراد، پرداختن به این موضوع ضروری و مهم بوده است . تحقیق حاضر به روش کتابخانه ای گردآوری شده است. هدف در این مقاله بیان آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی با تأکید بر آثار قرآنی می باشد . از جمله نتایج بدست آمده در تحقیق آن است که انسان بدون استقامت هم در جهات مثبت و هم در برابر عوامل منفی شکست می خو رد چرا که استقامت از هر عظیمی و از هر سختی محکم تر و کلید هر مشکلی است و می توان گفت که کلید اصلی پیروزی است

کلیدواژه : استقامت ، تهذیب ، بردباری ، صبر.

1 سطح دو، مدرسه علمیه فاطمیه، www.atymodi9@gmail.com

مقدمه

نقش استقامت در غلبه بر دشواری ها قابل انکار نیست استقامت مانع از پای درآمدن انسان در مواجهه با مشکلات است و مشکلات را برای فرد آسان می کند ، لذا ضروری بوده به بحث در این باره پرداخته شود .

استقامت در رویارویی با مشکلات آثار تربیتی فراوانی در پی دارد که خداوند در آیات متعددی به آن ها اشاره کرده و آن را رمز پیروزی و رسیدن به سعادت دانسته است ، بنابراین انسان برای رسیدن به سعادت و رستگاری در آخرت و خوشبختی و دستیابی به پیروزی ، به استقامت نیازمند است و اگر در این مسیر استقامت خود را از دست دهد، نه تنها آنچه را که تحصیل کرده از دست می دهد بلکه باید منتظر عواقب کار خود نیز باشد و این امر اهمیت موضوع را دو چندان کرده است . بر این اساس هدف تبیین آثار تربیتی استقامت در حل مشکلات زندگی می باشد.

استقامت در گرو داشتن اراده ای قوی در انجام کارهای مهم زندگی است، اموری که در زندگی روزمره با آن روبرو می شویم و یا اموری که جهت دهنده مسیر زندگی ما هستند، انسان با استقامت از هر امتحانی سربلند بیرون می آید . همچنین با استقامت علاوه بر دست یابی به تجربه، عاقل تر و با هوش تر می شود و در نتیجه آن و با به کار انداختن اندیشه، استعدادهای نهفته اش آشکارتر می شود و در پس این امر ، همواره از آثار و فواید استقامت بهره مند خواهد شد.

در رابطه با پیشینه تاریخی استقامت با نگاهی به آیات قرآنی و تفاسیر متوجه می شویم که یکی از فضائلی که خداوند در جنگ پیام بیان را به آن امر کرده استقامت است، لذا بحث استقامت از زمان پیامبران الهی وجود داشته و به آن امر و تاکید فراوانی شده است.

در رابطه با پیشینه علمی تحقیق حاضر کتب متنوعی گردآوری شده از قبیل : کتاب «باورهای آرام بخش» (1392) نوشته «حسین حسینی» که نویسنده در این کتاب ابتدا به بیان پشتوانه های صبر پرداخته و سپس آن را عاملی در پیروزی در برابر مشکلات و مصائب دانسته است.

کتاب « استقامت » (1385) نوشته «رضا صدر» مؤلف در کتاب کوشیده است که ابتدا به بیان مفهوم استقامت بپردازد سپس با تبیین راهکارهای تحصیل استقامت، آثار دنیوی و اخروی آن را بیان کند.

کتاب « صبر و شکیبایی دستاویز رستگاری » (1386) تألیف «ذبیح الله صدری» مؤلف در این کتاب به بررسی صفت صبر و شکیبایی در قرآن و کلام ائمه پرداخته است. صبر چیست و صابر کیست؟، قرآن کریم، صبر و شکیبایی، صبر و شکیبایی در لسان گوهر بار معصومین، صبر و شکیبایی راهکار انبیا ؑ سلف و برخی الگوهای صبر و شکیبایی عناوین بخش‌های کتاب را شامل می‌شود.

براین اساس پرسش‌های این مقاله که در پی پاسخ به آن‌ها هستیم عبارتند از: آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی از منظر قرآن را بیان کنیم، جایگاه و ارزش استقامت در قرآن را بیان کنیم؟ راههای تحصیل استقامت را تبیین کنیم؟ آثار استقامت را بیان نماییم؟

1- مفهوم شناسی

1-1- اخلاق

«اخلاق» در لغت به معنی «قوا و سجایا و صفات درونی است که با چشم دل دیده می‌شود.»¹ و در اصطلاح «اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است» یا «علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه‌ها و آثار آن سخن می‌گوید»²

1-2- استقامت

«استقامت» در لغت به معنای «راست ایستادن، درست شدن، ایستادگی و پافشاری کردن و پایداری کردن است.»³ در اصطلاح «تحمل و بردباری در مقابل سختی‌ها و مصایب زندگی است».

¹ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج 5، ص 1525.

² غرویان، فلسفه اخلاق از دیدگاه اسلام، ص 12.

³ راغب اصفهانی، مفردات فی الفاظ القرآن، ج 4، ص 273.

مشکلاتی که می توانند چشم انسان را از دیدن واقعیت هاباز دارد و در ادامه مسیر زندگی ما را دچار تزلزل کند.^۱

1-3- صبر

«صبر» در لغت به معنای «حبس و در تنگنا و محدودیت قرار دادن نفس است.»^۲ و در اصطلاح «صبر» یعنی «ثبات و آرامش نفس در سختی‌ها و بلاها و مصائب، به طوری که از گشادگی خاطر و شادی و آرامشی که پیش از آن حوادث داشت بیرون نرود و زبان خود را از شکایت و اعضای خود را از حرکات ناهنجار نگاه دارد.»^۳

2- جایگاه و ارزش استقامت در قرآن

در دعای امام عصر چنین آمده: «وَ أَكْرِمْنَا بِرَبِّهِ دِي وَ الْإِسْقَامَ» «خدایا به وسیله هدایت شدن و استقامت در راه هدایت، ما را گرامی بدار.»^۴

در این فراز از مسأله مهم و کلیدی یعنی کرامت هدایت و استقامت که منشأ و سرچشمه فضایل و کمالات عظیم و اساس ترقی و تعالی است سخن به میان آمده که بدون آن هرگز انسان به فلاح و رستگاری نمی رسد. مسأله هدایت و استقامت همان است که هر روز در نمازهای خود در سوره حمد می گوئیم: «إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» «خدایا ما را به راه راست هدایت فرما.»^۵

در این دعا سخن از استقامت به میان آمده؛ استقامت یعنی استواری و مقاومت در راه هدف، پرواضح است که تداوم هرچیزی بستگی به پی گیری و پشتکار و استقامت دارد، و ضد آن یعنی بی حوصلگی و

^۱ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۳۵۵.

^۲ راغب اصفهانی، مفردات فی الفاظ القرآن، ج ۴، ص ۵۶۲.

^۳ نراقی، جامع السعادات، ج ۳، ص ۲۸۰.

^۴ جوادی آملی، امام مهدی موجود موعود، ص ۲۰۲.

^۵ حمد، ۶.

خستگی و سستی، انسان را از حرکت در صراط مستقیم باز می دارد، و بزرگترین ضربه را بر او زده و دست آوردهای او را تباه و نابود می سازد.¹

محققان و صاحب نظران گفته اند و تجربه ثابت کرده که نگهداری و تداوم کار نیکی که انسان ایجاد کرده، از خود ایجاد آن، مهم تر و سخت تر است. از این رو دورانیدیشی و عاقبت به خیری و مقاومت در مسیر آرمان ها موجب پرورش و افزایش و رونق خواهد شد و افزایش بدون رویش، و رویش بدون افزایش نتیجه بخش نیست، بنابراین چراغ مفاهیم عالی انسانی، و ارزش های والای بشری و الهی در پرتو استقامت و پایداری روشن است و لحظه به لحظه موجب رشد مراحل هدایت خواهد شد و اگر استقامت نباشد، این چراغ خاموش می شود چنان که در صفحات تاریخ بسیار دیده شده که افرادی پس از سال ها حرکت در وادی هدایت، ناگهان بر اثر سستی و تهی شدن از استقامت و امانده شده و به عقب بازگشته اند پس اگر بگوییم استقامت، اکسیر اعظم و کبریت احمر (یا قوت سرخ ناب کمیاب) است گزاف نگفته ایم چنانکه خداوند در قرآن می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَكْفُؤُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ» «به یقین کسانی که گفتند: پروردگار ما خداوند یکتا است سپس در این راه استقامت کردند، فرشتگان بر آنان نازل می شوند و به آنها می گویند که نترسید و غمگین مباشید و بشارت باد به شما به آن بهشتی که به شما وعده داده شده است.»²

لذا مهم ترین گام برای رسیدن به سعادت و رستگاری، استقامت داشتن است؛ زیرا کسی که استقامت دارد، از صبر و حلم و ثبات قدم نیز بهره مند می شود. خداوند در قرآن می فرماید: «فَاسْتَقِمُّ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»³ «پس تو چنان که مأموری استقامت و پایداری کن و کسی که با همراهی تو به خدای رجوع کند نیز پایدار باشد، و هیچ از حدود الهی تجاوز

¹ جوادی آملی، امام مهدی موجود موعود، ص 210.

² فصلت، 30.

³ هود، 112.

يَحْزَنُونَ» یعنی در پیش روی خود، هیچ خطری محتملی ندارند و هیچ عقابی، حتی احتمالی در انتظارشان نیست و به همین جهت، اندوهی ندارند و نیز هیچ مکروه قطعی و محققى ندارند و به همین جهت، اندوهی نخواهند داشت چون همیشه خوف، جایی پیدا می شود که پای احتمال خطری در بین باشد و اندوه، وقتی به دل می آید که خطری واقع شده باشد»^۱

«ربنا الله» فقط جمله ای نیست که گفته می شود و تنها عقیده ای نیست که به درون بدود و به دل بیود و بس بلکه این سخن، برنامه کاملی برای زندگی است و هرگونه تلاش و هرگونه رویکردی و هرگونه حرکتی و هرگونه اندیشه ای را در بر می گیرد و ترازویی را می گذارد و نصب می دارد که برای اندیشه و احساس، مردمان و اشیا، اعمال و افعال، واقعه ها و رخدادها، رابطه ها و تماس ها و خویشاوندی ها و پیوندها در سراسر گستره این هستی به کار می رود و بدان سنجیده و ارزیابی می شود. استقامت و ماندگاری و استمرار و دوام و ثبات بر این برنامه، پله ای است که به دنبال پذیرش همین برنامه پیش می آید. استقامت و پابرجایی و آرامش نفس و اطمینان دل و استقامت و ماندگاری احساس ها و اندیشه هایی که بر دل می گذرد، اینها باید سست و لرزان و پریشان نگردند و دچار شک و تردید نشوند. از اینجا و آنجا نداها و فریادهایی برای منحرف کردن و به کژراهه کشاندن بلند می شود و به گوش می رسد. استقامت بر راستای برنامه «ربنا الله»، بعد از شناخت آن و برگزیدن آن، قرار دارد و پیش می آید. کسانی که خدا، شناخت و استقامت را بهره ایشان می سازد، گروه گزیده ای هستند. چنین کسانی «فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون» هستند. پس طبق این آیه، کسانی که استقامت می ورزند، از خوف و حزن به دور می شوند»^۲

5-1-6- شادی و راحتی

^۱ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج 20، 437.

^۲ همان.

از دیگر آثار صبر و استقامت، دستیابی به نشاط و شادابی و راحتی است. خداوند در قرآن می فرماید: «ان مع العسر یسری» «قطعاً یا سختی آسانی است».^۱

بسیار اتفاق افتاده که یک ساعت صبر، سبب شادی طولانی خواهد شد. این آیه و امثال آن به یک اصل مهم و تاثیر گذار در فرایند تصمیم گیری ها و عملکردهای تابعه آنها اشاره می کنند. ممکن است انسان در مواجهه با مشکلات و گرفتاری ها، آسان ترین کار را انتخاب کرده و مثلاً تسلیم مشکلات شود. این فرد شاید به آرامشی کاذب و زود گذر دست پیدا کند اما مسلماً این روند، وی را در گرداب مشکلات، ناراحتی ها و گرفتاری های فراوانی قرار خواهد داد. اگرچه روبرو شدن با ناملایمات و سختی در وهله اول سخت و حتی شاید طاقت فرسا باشد اما با صبر و استقامت در برابر مشکلات، بعد از مدت کوتاهی، نوبت به راحتی و آسایش و بهره مندی از ثمرات پایداری در براب مشکلات خواهد د.^۲

آن کس که تحمل مشکلات کند، و در برابر طوفان ها ایستادگی به خرج دهد روزی میوه شیرین آن را میچشد، روزی که فریاد دشمنان خاموش، کارشکنی ها بی رنگ، جاده های پیشرفت و تکامل صاف و پیمودن مسیر حق آسان خواهد شد.^۳

^۱ شرح، 6.

^۲ طباطبایی، ج 20، ص 532.

^۳ التنوخی، فرج بعد الشده، ص 624

نتیجه

آثار تربیتی استقامت حل مشکلات اخلاقی از جمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی، اجتماعی و اخلاقی است. آیات قرآنی گویای این واقعیت است که استقامت از صفات مهم و مورد تأکید خداوند است و انبیای الهی در امر رسالت خود، آن را دارا بوده ، لذا مؤمنان با الگوگیری از پیامبران، باید خود را برای نائل شدن به این ویژگی، آماده و تربیت کنند.

با توجه به اینکه انسان در طول زندگی در برابر حوادث و مشکلات فراوانی از جمله مشکلات اخلاقی و عاطفی قرار می گیرد در حالی که انسان عجول آفریده شده و خداوند در آیات متعدد قرآنی بر این مسأله تا کید فراوان نموده که بدون صبر و استقامت نمی توان از پس رویارویی با مشکلات برآمد لذا این تحقیق را گردآوری کردیم تا ارزش و جایگاه و اهمیت و آثار استقامت را در زندگی تبیین کنیم

بنابراین طبق آنچه که در متن گفته شد ، استقامت از جمله فضایی است که آثار تربیتی فراوانی همچون دوری از حزن و اندوه و جلوگیری از رسوایی و رسیدن به شادی و راحتی و... را به دنبال دارد ، لذا کلید حل بسیاری از مشکلات اخلاقی می باشد، بر این اساس با استقامت می توان به تمام صفات انسانی و ترقیات مادی و معنوی دست یافت ، چرا که پیمودن راه استقامت، برای انسان سروری و بزرگواری می آورد و او را از سرزنش این و آن محفوظ می دارد.

به نظر می رسد آنچه که باعث می شود انسان به رستگاری و پیروزی برسد استقامت در رویارویی با مشکلات می باشد.

منابع و مآخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

الف) کتب فارسی

1. آقایی ، امید ، اخلاق کریمان مقام صبر ، قم : بیت الاحزان ، چاپ اول ، 1390 ش.
2. انصاریان ، حسین ، صبر از دیدگاه اسلام ، قم : دار العرفان ، چاپ اول ، 1389 ش.
3. جوادی آملی ، عبدالله ، امام مهدی موجود موعود ، قم : نشر اسرا ، چاپ هفتم ، 1389 ش.
4. حسینی ، حسین ، باورهای آرام بخش ، قم : نشر عطش ، چاپ پنجم ، 1392 .
5. خامنه ای ، علی ، در باب صبر ، تهران : دانشگاه تهران ، چاپ اول ، 1358 ش.
6. دانشمند ، مهدی ، صبر در آینه تاریخ ، اصفهان : ناشر امیر فدک ، چاپ هفتم ، 1399 ش.
7. دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه دهخدا ، ج پنجم ، تهران : دانشگاه تهران ، چاپ دوم ، 1375 ش.
8. رسولی محلاتی ، هاشم ، زندگانی امیر المؤمنین ، تهران : دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، چاپ دوم ، 1394 ش.
9. صدری ، ذبیح الله ، صبر و شکیبایی دستاویز رستگاری ، مشهد : سخن گستر ، چاپ اول ، 1386 ش.
10. صدر ، رضا ، استقامت ، قم : نشر بوستان : چاپ چهارم ، 1393 ش.
11. طباطبایی ، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، ج 20 ، مترجم : محمد باقر موسوی همدانی ، قم : نشر مدرسین ، چاپ پنجم ، 1378 ش.
12. غرویانی ، محسن ، فلسفه اخلاق از دیدگاه اسلام ، قم : مؤسسه فرهنگی یمین ، چاپ اول ، 1377 ش.
13. واسطی ، عبدالحمید ، آرام بخش دلها در مصیبت و بلاها ، قم : مطالعات علوم و معارف اسلامی ، چاپ سوم ، 1399 ش.

ب) کتب عربی

14. التنوخی ، محسن بن علی ، فرج بعد الشده ، بیروت : دار الصادر ، 1423ق.
15. حرانی ، حسن بن علی ، تحف العقول ، ج3 ، قم : آل علی ، چاپ اول ، 1382ش.
16. راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، مفردات فی الفاظ القرآن ، بیروت : دارالشامیه ، چاپ اول ، 1412ق.
17. زمخشری، محمود بن عمر ، تفسیر کشاف عن حقایق غوامض التنزیل، تهران : ققنوس ، چاپ دوم، 1391ش.
18. طبرسی، فضل بن حسن ، مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، تهران : ناصر خسرو ، چاپ هشتم ، 1372ش.
19. قطب ، سید ، فی ظلال القرآن ، بیروت : دار الشروق ، چاپ پانزدهم، 1417ق.
20. کاشانی ، محسن ، محجه البیضاء ، قم: فرهوش ، چاپ اول ، 1396ش.
21. مجلسی ، محمد باقر ، بحار الانوار ، ج6 ، قم: دارالحديث، چاپ اول، 1376ش.
22. محمدی ری شهری ، محمد ، میزان الحکمه ، ج1 ، قم: دارالحديث، چاپ اول، 1367ش.
23. مفید ، محمد بن محمد ، الارشاد ، ج1 ، قم : کنگره شیخ مفید ، چاپ اول ، 1413ق.
24. میبدی، احمد بن محمد ، کشف الاسرار و عده الابرار ، تهران : امیر کبیر ، چاپ نهم ، 1393ش.
25. نراقی ، محمد مهدی ، جامع السعادات ، ج3 ، بیروت : اعلمی ، چاپ چهارم ، 1312ق.

ج) مقالات

26. شجاعی ، میثم، «استقامت» ، فصلنامه اخلاق دینی ، شماره 54 ، 1382ش.
27. میر حسینی ، محمد، «استقامت و پایداری در قرآن» ، فصلنامه ادبیات پایداری ، شماره 4 ، 1389ش.